

PERISKOP

FORUM FOR KUNSTHISTORISK DEBAT

Periskop: Forum for kunsthistorisk debat

Nr. 34, 2025

“Tabte samlinger og forsvundne værker”

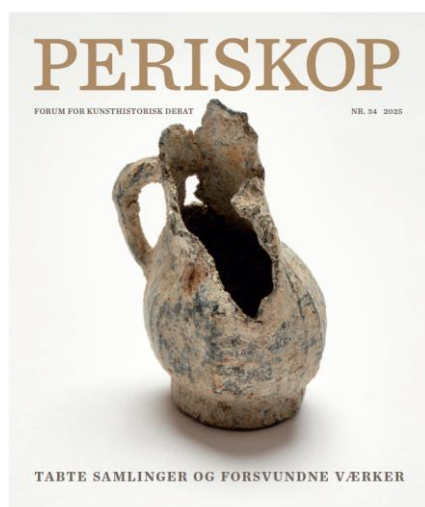
Titel: Prikken over F'et: Jacob Fosies grafiksamling

Forfatter(e): Julie Foged Kristensen

Sidetal: 24-31

Dato: 04.12.2025

DOI: 10.7146/periskop.v2025i34.162364

Prikken over F'et: Jacob Fosies grafiksamling

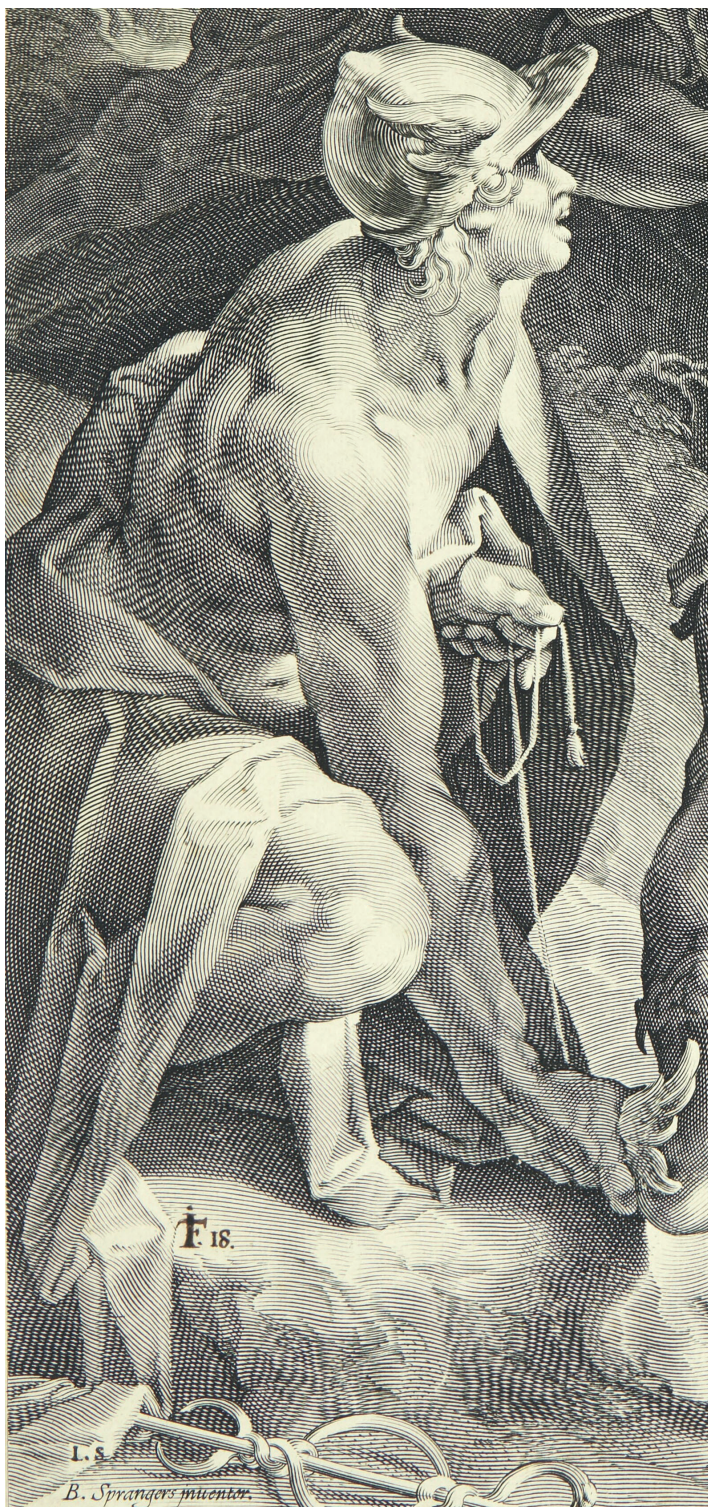
Den Kongelige Kobberstiksamling, der rummer Statens Museum for Kunsts samling af værker på papir, har de seneste år været igennem et stort registreringsarbejde, hvor samlingens blade af grafik og tegninger er blevet beskrevet digitalt. Fra 2019 til 2024 var jeg en del af projektet, og sammen med et team af registratorer gennemgik vi en stor del af Kobberstiksamlingens mere end 200.000 værker,¹ særligt af den ældre, udenlandske grafik, som udgør samlingens kerne.

Blandt den ældre grafik begyndte jeg at lægge mærke til en bestemt påskrift, der med mellemrum dukkede op. Påskriften var lille og gnidret, skrevet i hånden med blæk, og jeg var ikke sikker på, hvad der stod, eller om det var den samme fra gang til gang. Det lignede et F, men af og til med en prik over den vertikale streg, der ledte tankerne hen på et monogram. F'et kunne være helt diskret, skrevet med lysebrunt blæk og gemt i en mørk plet ved trykkets kant; andre gange stort og prangende eller placeret et sted i motivet, hvor det ikke var til at overse [2]. Ofte fulgtes F'et af skiftende numre samt et bogstav placeret i nederste højre hjørne, begge dele skrevet direkte på værkets recto, dvs. forside, med samme blæk og hånd.

Jacob Fosite

I mange ældre grafiksamlinger findes såkaldte samlermærker. Det kan være skrevne eller stemplede monogrammer, navne eller symboler, som samlere har brugt til at mærke deres blade med. Det var oplagt, at F'et skulle forstås som et sådant mærke. Men F'et var hverken at finde i Frits Lugts (1884-1970) omfattende fortegnelse *Les marques de Collections de Dessins et d'Estampes* fra 1921-1956,² hvor en stor del af de europæiske grafiksamlers samlermærker ellers er kortlagt, eller i Kobberstiksamlingens egne arkiver og dokumenter. Kun et enkelt sted, i et lille katalog til udstillingen *Borgerkunst* på Københavns Bymuseum, henvises til tidligere inspektør i Kobberstiksamlingen, Jan Garff, at organisten og tegnelæreren Jacob Fosite (1679-1763) "ejede en samling grafiske blade", og

[1] Hendrick Goltzius: *Neptun*, ca. 1594. Clairobscur-træsnit, 347 x 261 mm. Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

at disse “kan identificeres ved hjælp af ejermærket JF” (Aasted og Westengaard 1977, 14).³

Jacob Fosie boede med sin familie på Østergade centralt i København. Han interesserede sig for kunst, mekanik og sprog og skulle have ejet et godt bibliotek (Westengaard 1890, 16). Han menes at have modtaget maleundervisning af bl.a. hofmaler Hendrik Krock (1671-1738) og blev i 1741 ansat som tegnelærer ved Søkadetakademiet i København. Han gav desuden gratis tegneundervisning i sit hjem flere gange om ugen (Aasted og Westengaard 1977, 10-11). Jacob Fosie blev særligt optaget af den grafiske metode, og omkring 1740 fik han en introduktion til teknikken af søofficeren F.L. Norden (1708-1742), hvorefter han fik hentet en trykpresse og sværte hjem fra Holland (10). I 1743 udgav han sin første bog, *Lære-Klude [...]*, der var illustreret med raderinger udført af ham selv, hans børn og elever, og senere, i 1753, *Tegne-ABC [...]* med øvelser i tegnekunst.⁴ I Kobberstiksamlingen findes en lille håndfuld raderinger af Jacob Fosie, bl.a. et landskab, der er signeret i pladen med et monogram lig det lille mærke med blæk [3]. Det håndskrevne F, eller nærmere IF, har altså tilsyneladende fungeret som Jacob Fosies samlermærke, og bladene med mærket har udgjort hans private samling af grafik.

[2] Detalje af Jan Harmensz. Muller, efter Bartholomeus Spranger: *Perseus udrustes af Minerva og Merkur*, 1604. Kobberstik, 574 x 412 mm. Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

Samlingen

I takt med registreringen begyndte jeg at indføre de grafiske blade med Jacob Fosies samlermærke i en registrant. Gennem stikprøver og mere systematiske gennemgange i Kobberstiksamlingens mapper endte jeg med en liste på godt 200 blade. Registranten tegner et billede af en samling, der fra 1600-tallet og frem til starten af 1700-tallet. For langt størstedelen af bladene er der tale om såkaldte vedutter ("udsigter"), allegoriske og dekorative stik af en bred vifte af grafikere som Israël Silvestre, Marcus de Bye [4], Giorgio Ghisi, Antonio Tempesta, Wenceslaus Hollar og Stefano della Bella. Mens de fleste blade ikke er præget af større sjældenhed eller kvalitet, springer nogle i øjnene: På et stort, ovalt farvetræsnit af Neptun ridende på en delfin, udført af den nederlandske grafiker Hendrick Goltzius (1558-1617), gemmer Jacob Fosies lysebrune blækmærke sig ved trykkets rand, næsten helt usynligt i bølgerne [1]. Ligeledes er mærket at finde på 11 ud af de 18 blade, der udgør Jacques Callots (1592-1635) barske serie *Krigens rædsler* fra 1633, et hovedværk i grafikhistorien [5].

På flere blade er der i direkte forlængelse af Jacob Fosies samlermærke anført en form for løbenummer. Fx på Jan Harmensz. Mullers (1571-1628) kobberstik af Perseus, der udrustes til kamp. Her ses det til dato største og smukkeste placerede

[3] Jacob Fosite: *Landskab*, 1740'erne? Radering, 122 x 217 mm. Inv.nr. KKS16167, Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

mærke på en blank plet ved Merkurs fod: IF.18 [2]. Det foreløbigt højest observerede nummer er IF.293, og man kan derfor formode, at samlingen mindst må have rummet dette antal blade. Der er dog flere eksempler på blade med enslydende numre, bl.a. en række prospekter fra Paris i sidste halvdel af 1600-tallet, udført af forskellige kunstnere, hvor hele tre blade er mærket IF.89. Nogle tryk bærer desuden et bogstav i bladets nederste højre hjørne. Modsat løbenumrene henviser bogstaverne tilsyneladende til en organisering af genremæssig eller tematisk art. Blade mærket med Z [6] har således, på tværs af grafikere og serier, at gøre med landskaber, E hovedsageligt med opstalter og ornamentik, mens en række arkitekturstik og prospekter er mærket med bogstavet K. Ingen af de to systemer er dog konsekvente eller helt entydige, og der findes således adskillige blade, der er mærket med kun én af delene – eller slet ikke – ud over Jacob Fosies monogram.

I opløsning

Ved siden af Jacob Fosies mærke optræder typisk også kunstkammerforvalter Lorenz Spenglers (1720-1807) let genkendelige samlermærke L.S. (Lugt 1921-1956, nr. 1763). Lorenz Spengler ejede en kunstsamling med bl.a. 2.441 grafiske blade, der alle blev erhvervet til Den Kongelige Kobberstiksamling i 1810 (Fischer og Bøgh Rasmussen 1998, 17). Gennem tiden er Kobberstiksamlingen

[4] Marcus de Bye, efter Paulus Potter, udgivet af Nicolaes Visscher (II): *To liggende køer*, anden halvdel af 1600-tallet. Radering, 116 x 149 mm. Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

blevet ordnet og omordnet flere gange, særligt i årene op til 1835, hvor den blev endeligt udskilt fra Det Kongelige Bibliotek. I den forbindelse påbegyndte den senere inspektør Just Mathias Thiele (1795-1874) arbejdet med at ommontere bladene fra den ældre del af samlingen efter de principper og kunstnerhierarkier, der fulgte med Adam von Bartschs (1757-1821) oversigtsværk *Le Peintre-graveur* (Fischer og Bøgh Rasmussen 1998, 20-21).

Med de mange sammenfald mellem de to samlermærker må hele eller dele af Jacob Fosies samling på et tidspunkt være overgået til Lorenz Spengler og gennem denne siden indoptaget i Kobberstiksamlingen, hvor bladene efterfølgende er blevet spredt. Registreringen af Kobberstiksamlingen er i skrivende stund endnu ikke afsluttet, ligesom registranten over Jacob Fosies samling heller ikke kan regnes for komplet. Det er vanskeligt at sige, om samtlige blade fra Jacob Fosies samling er at finde i Kobberstiksamlingen i dag, eller om bestemte emner kan være skilt ud til anden side eller gået tabt. For ganske nylig er bl.a. en bog med originalgrafik af Jacques Callot dukket op i Kobberstiksamlingens bogskebe med påskriften "Jacques Fosie" på titelbladet.⁵ En del af Jacob Fosies bogsamling kan på den måde også, ved siden af de løse blade, på et tidspunkt have fundet vej ind i Kobberstiksamlingens magasiner.

En lille samling i den store samling

Som både bogen og de mange enkeltblade illustrerer, er Jacob Fosies samling langt fra gået tabt, men er i årtier gået upåagtet hen i mængden af Kobberstik-

[5] Jacques Callot, udgivet af Israel Henriet: *Afstraffelse ved hængning*, (1633). Radering, 83 x 188 mm. Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

[6] Ubekendt kunstner, udgivet af Baltazar Moncornet: *Johannes Døberen i ødemarken*, første halvdel af 1600-tallet? Radering og kobberstik, 93 x 135 mm. Statens Museum for Kunst. Foto: SMK Foto / Jakob Skou-Hansen.

samlingens store antal grafiske blade. Ved at løfte Jacob Fosies samling op til overfladen, først og fremmest gennem den rette registrering, får vi ikke alene et billede af, hvordan en sådan grafiksamling kan have tegnet sig i dansk kontekst i første halvdel af 1700-tallet,⁶ men også en kilde til det kunstneriske og kulturelle miljø omkring Jacob Fosie, hans undervisning og elever.

I Kobberstiksamlingen findes således ikke bare en række tryk af Jacob Fosie, men også flere stykker grafik og tegninger udført af dennes datter, Johanna Fosie (1726-1764).⁷ Hun fremhæves bl.a. i Frederik Christian Schønaus (1728-1772) *Samling af Danske Lærde Fruentimmer*, som den eneste kvinde “uden Modsigeligie iblandt sit Kiøn”, der i tiden mestrer tegnekunsten (Schønaus 1753, fortale, upag.). Som kunsthistoriker Anna Lena Lindberg (1939-) pointerer, har undervisning i hjemmet været et af de bærende principper for de tidlige kvindelige kunstneres muligheder (Lindberg 2017, 111). For Johanna Fosies vedkommende kan dette

også have involveret adgangen til grafiske blade, idet hun typisk brugte stukne forlæg til sine motiver (Aasted og Westengaard 1977, 14-15). Jacob Fosies grafiksamling kan på den måde præsentere en del af den helt konkrete billedverden, som Johanna Fosie havde adgang til under sin uddannelse og tidlige kunstneriske år i hjemmet.

LITTERATUR

- Bartsch, Adam von. 1803-1821. *Le Peintre-graveur*. Wien.
- Fischer, Chris. 1993. "Den Kongelige Kobberstiksamling. En kort historisk oversigt". I *Øjenlyst. 53 tegninger fra Den Kongelige Kobberstiksamling*, redigeret af Chris Fischer, Jan Garff m.fl., 9-13. København: Statens Museum for Kunst.
- Fischer, Chris og Mikael Bøgh Rasmussen. 1998. "Grafikken i Den Kongelige Kobberstiksamling. En historisk oversigt". I *Øjenlyst II. 76 grafiske blade fra Den Kongelige Kobberstiksamling*, redigeret af Chris Fischer og Jan Würtz Frandsen, 9-42. København: Statens Museum for Kunst.
- Lindberg, Anna Lena. 2017. "Remarkable women artists. Flower painting and professional changes in Copenhagen, c. 1690-1790". I *Early Professional Women in Northern Europe, c. 1650-1850*, redigeret af Johanna Maria Ilmakunnas, Seija Marjatta Rahikainen og Kirsi Vainio-Korhonen, 91-114. New York: Routledge.
- Lugt, Frits. 1921-1956. *Les marques de Collections de Dessins et d'Estampes*. Amsterdam og Haag.
- Schönau, Frederik Christian. 1753. *Samling af Danske Lærde Fruentimmer*. København.
- Svenningsen, Jesper. 2023. *Samlingssteder. Udenlandsk billedkunst i danske samlermiljøer 1690-1840*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Westengaard, Otto. 1890. *Oplysninger om familien Westengaard*. København.
- Aasted, Susanne og Erik Westengaard. 1977. *Borgerkunst – hos familien Fosie på Østergade omkring 1750*. København: Københavns Bymuseum.
- www.marquesdecollections.fr (sidst tilgået 21. april 2025).
- www.smk.dk/section/om-smk (sidst tilgået 21. april 2025).

NOTER

- 1 Traditionelt har man anset Kobberstiksamlingen alene for at indeholde ca. 238.000 blade (Fischer 1993, 13), men da bestanden både er vanskelig at opgøre, og digitaliseringen i Kobberstiksamlingen fortsat er i gang, må antallet af blade i samlingen derfor tages med forbehold.
- 2 Fortegnelsen findes også som digitalt opslagsværk: www.marquesdecollections.fr
- 3 En stor tak til Jesper Svenningsen for at grave dybt i sin bogreol og gøre opmærksom på udstillingskataloget og henvisningen til Jacob Fosies samlermærke heri.
- 4 De fulde titler på Jacob Fosies udgivelser er hhv.: *Lære-Klude eller Prøver paa Kaaber, Slibe, Grunde, Naale, Etz-Vand, Sverte, Viske, Lade og Trykke fra Aar 1741 til Aar 1743 og Tegne-ABC eller Adskillige Streger at øve Synet og Haanden efter for unge Mennesker af begge Køn*.
- 5 *Se Les images de tous les saints et saintes de l'annee*, illustreret af Jacques Callot, udgivet af Israel Henriet, Paris 1636, inv.nr. KKSbog6621.
- 6 Se også Jesper Svenningsens (2023, 269-296) fortegnelse over danske samlere frem til midten af 1800-tallet.
- 7 Kobberstikket af den hellige familie bærer Lorenz Spenglers samlermærke og er altså lig Jacob Fosies grafiksamling på et tidspunkt blevet indlemmet i dennes samling.